

всe по-ясни, критическо-реалистически съждения за смисъл и значение на изкуството“ (с. 337). Оказва се, че още в края на 20-те години, като литературен критик, в статите си против фашизма и войната, Людмил Стоянов вече стои на определено прогресивни естетически позиции. В началото на 30-те години, най-вече със статите си за съветската литература, той е страстен защитник на социалистическото изкуство. Г. Димов отбелязва вярно, че през 30-те години Людмил Стоянов воюва срещу буржоазно-реакционната патриотарска и друга литература от същите позиции, от които я отрича и Георги Бакалов (с. 350). Но той „си служи с друга терминология“. Г. Димов не се е спрял по-подробно на този факт, за да оцени по-решително заслугите на критика, пък и на белетриста и поета Людмил Стоянов в утвърждаването и победата на социалистическия реализъм в българската литература през 30-те години. За читателя е ясно, че според Г. Димов още в началото на 30-те години Людмил Стоянов е вече привърженик и защитник на социалистическия реализъм. Въпреки това обаче изследвачът сякаш се бои от резултата на изследването си и най-често говори или общо за реализъм, или за

критически реализъм. Той пише, че Л. Стоянов „от индивидуализма и символизма през реализма стига до социалистическия реализъм“ (с. 348) и че „застава на реалистически и социалистическо-реалистически позиции“ (с. 370). Тази констатация е вярна, обаче не изчерпва въпроса. Необходимо е да се каже ясно, че през 30-те години Людмил Стоянов като белетрист е творец на определено социалистическо-реалистически произведения, а като литературен критик — убеден и смел борец за социалистическо-реалистическо изкуство.

В статия като настоящата не би могло нито да се каже за всичко хубаво и ценно в разглежданите два труда на Г. Димов, нито пък да се изтъкнат възможните конкретни и дребни възражения и бележки. Посоченото обаче е достатъчно, за да се направи изводът, че в тези два труда се изследва нов, досега непроучен или недостатъчно проучен литературно-исторически материал, че изследването е направено задълбочено и вешо, въз основа на солидна марксистко-ленинска научна методология, че резултатите му са оригинални и извънредно ценни за българската литературно-историческа наука.

Пеню Русев

ЛАРОШФУКО НА БЪЛГАРСКИ

Френските моралисти, на които покойният Жерар Боер посвети преди няколко години книга с проникновено написани очерци, са спрямо други френски писатели слабо познати у нас. В миналото, единствен може би от нашите крупни писатели, Стоян Михайловски проявяваше постоянен и жив интерес към френските моралисти, с чиито „максими и размисли“, обичаше да окичва свои оригинални писания. Но Михайловски не се занимаваше с преводи, за да ни даде „избрани страници“ най-малко от тези автори, в които той намираше богат извор за творческо вдъхновение. По нашите периодични издания в миналото се срещат от време на време фрагменти от творчеството на френските моралисти, между които Ла Бройер и Франсуа дьо Ларошфуко са най-известните. Жубер, Шамфор и Вовнарг, които са живели по-късно от първите двама, са сравнително много по-слабо познати у нас. Дори Михайловски, който се увлича повече от „размисленията“ на една Мадам Свечин и която цитира често в собствените си писания, като че не е проявявал по особен интерес към Жубер и Вовнарг. Последният, който е имал кратък живот, тъй като е починал едва 32 години (1715—1747), в сравнение особено с Ла Бройер и Ларошфуко, е най-оптимистичният: Вовнарг е вярвал в благородните пориви на човешкото сърце

и в чистотата на неговите страсти. Миналата година един млад френски есеист и критик Анри Боние публикува при издателство Ашет в Париж в два тома съчиненията на Вовнарг. Любопитно е да се отбележи пътят, че Вовнарг в един свой текст критикува някои от „максимите“ на Ларошфуко. „Отвращението, което съм изпитвал винаги — пише той — спрямо принципите, които приписват на дук дьо ла Рошфуко, ме е карало да оспоря някои от неговите „Максими“. Но това са главно, както всеки знае, грешките на знаменитите хора, които трябва по-скоро да отхвърлим, защото ползувайки се с повече доверие и бийейки по-благовидни от другите, те са тъймо поради това по-опасни... Този блестящ автор — казва по нататък Вовнарг — заслужава впрочем големи похвали, задето се явява един вид изобретател на този вид писания, който той е избрал. Смяя да кажа, че този дързък начин на изразяване, накратко и без връзка, на големи мисли представлява нещо възвишено. Свитите умове не са способни да преминават така, без градация и без средина, от една идея на друга. Авторът на „максимите“ ги учудва с големи размах на своето мнение; неговото гъвкаво въображение се разкожда, без да се спре, върху всички слабости на човешкия дух, и ние виждаме в него един широк ум, който, хвърляйки наслука своите

бързи погледи, взема всички глупости и всички пороци за поле на своите размисли. Но г. дьо ла Рошфуко не беше художник, талант, без който е трудно да бъдеш красноречив; той умееше да изразява, точно и тънко, дълбоки мисли; имаше тази свобода и тази смелост, които характеризират гения; но неговият стил не е нито грациозен, нито затрогващ, нито бунен, нито възвишен; в неговите писания няма нито великолепието на Босюе, нито простотата и енергията на Паскал, нито патетичността на Фенелон, нито колоритността на Ла Брийер. Той харесва по-малко, ми се струва, с изрази си колкото с финеса на своя дух; но аз вярвам, че той ще бъде винаги в първата редица на философите, които са знаели да пишат.“

У нас „Максимите“ на Ларошфуко са превеждани откъслечно и публикувани в различни периодични издания. Но нашите читатели нямат цялостен образ за най-крупния от френските моралисти. Едва сега с изданието от „Народна култура“ сборник от „максими и размисли“ на големия мислител, преведени от оригинала, снабдени с обширен предговор и с обяснителни бележки от академик проф. Михаил Арнаудов, на българските читатели се поднася един внушителен том от „Максимите и размислите върху морала“ на Ларошфуко.

Преводът на Ларошфуко е извършен по изданието на библиотека Ларус, чиито издания са винаги академично проверени от надлежни специалисти. Задачата, с която се е нагърбил именитият наш учен, е колкото деликатна, толкова и отговорна, и неговият кратък „предговор към превода“ е твърде необходим и уместен. Той сам признава, че „преводът на такива съчинения не е най-лесна работа“. Защото — пояснява по-нататък нашият преводач — „касае се тук до стегнати по форма и състени по съдържание наблюдения, в които говори мъдрост, въображение и хумор или сатира и които не могат да бъдат съвършено разпозначно предадени на друг език...“ И ако нашият автор е намерил най-адекватния подход към своята преводаческа работа, ако е успял да превзвмоне редица очевидни трудности, смятам, че той е постигнал това благодарение на едно обстоятелство, което намираме обяснено от него самия с началните думи на споменатия негов „предговор към превода“: „отдавна максимите и сентенциите на Ларошфуко — пише академик Арнаудов — биха станали за мен едно от най-приятните и поучителни четива, към които прибягвах от време на време, за да опресня духа си, смиря тревогите си или проверя опита си върху света около мен.“ Очевидно, такова едно „вживяване“ в произведението на един писател или мислител улеснява значително подобна задача, с каквато е трябвало да се справя нашият преводач. Собствената мисъл на академик Арнаудов се е разтваряла, така да се каже,

в съкровищницата от мнения, размисли и преценки на великия френски моралист, и затова в транспозицията му на Ларошфуковите сентенции ние чувстваме волността на фразата, за която няма препъвания, в която мисълта на френския автор тече гладко с всички ония отсенки, които има в оригинала. Много и много са примерите, които бихме взели без подбиране, в превода на академик Арнаудов, за да потвърдим току-що казаното. Но ето един (201, стр. 65): „който вярва, че може да намери сили у себе си, за да се лиши напълно от обществото, се лъже много. Още повече се лъже обаче този, който вярва, че обществото не може да се лиши от него.“ Каква по-ясна, отривиста и стегната фраза! Но ако за нас, читателите, всичко ни изглежда сега така лесно, кулантно, забележително ярко и колоритно, като четем прекрасните „сентенции“ на френския писател, не бива да забравяме онова усилие, което преводачът е трябвало да положи, за да постигне такова езиково равновесие и такава еквивалентност, та българският текст да не издава с никакъв обрат, с никаква инверсия или друга реторична фигура, че е превод. Много места в българския текст, съпоставени с оригинала, се покриват логически със забележителна точност..

Стойността на българското издание на Ларошфуко се повишава и от увода на преводача, който в същност съставлява прекрасен очерк на френския моралист като „човек и писател“. Уводът съдържа осем малки „глави“, които обхващат кратка биография, обществена среда и обществена дейност на Ларошфуко, творчество и влияние, литературна оценка. „Ларошфуко — пише нашият автор — не е нито поет като Расин или Гьоте, нито философ от разряда на Русо или Кант. Той не дава нигде живи портрети на страстите и желанията, той не поставя норми за морала, важещи за всички епохи... Ларошфуко не търси нравствени критерии, които биха могли да спасят човечеството от падение; строго дидактически цели той не преследва, убеден, че хората малко зачитат правилата, несъобразени с техните инстинкти. Той прави практическа психология, като разкрива слабостите на човешката природа, като посочва честото надмощие на отрицателните черти, на суетата, лицемерието, безсърдечното, лъжата, грубия интерес и т. н., загрижен да не бъде взет за повърхностен и наивен мечтател.“

В заключителните страници на своя „увод“ академик Арнаудов сумира и някои оценки на критици и писатели — френски и чужди (Хелвеций, Шопенхауер, Сент-Бьов, Бенжамен Констан, Толстой и др.) върху Ларошфуко, като цитира следните думи на видния историк на френската литература Гюстав Лансон, дето четем: „Всяка от мислите на Ларошфуко представя колекция от факти, която може да подскаже много други по-

добин. Тук имаме един наистина полезен и днес сборник за всекиго, който не би се задоволил да го прочете само веднъж. При тези максими всеки от нас може да си спомни и прибави своя опит, като го осъзнае и подготви за прилагане. Това е сборник, който ни кара да се разочароваме дори от самите себе си. Лекарство против наивността, но и лекарство против суетата е той.“

Българският читател е улеснен в четенето и разбирането на Ларошфуковите „максими и размисли“ от пояснителните бележки на преводача в края на книгата. Тези бележки допълват „увода“ на автора.

Максимите и размислите (конто третира в къси страници интересни въпроси и проблеми на етиката и на възпитанието и се четат с най-жив интерес) са допълнени с два предговора — единият към първото издание от 1665 г., другият към петото издание от 1678 г. Прибавени са и няколко „портрета“: на Ларошфуко от самия него, на Ларошфуко от кардинал дьо Рес и на кардинал дьо Рес от Ларошфуко. В този „портрет“ на Ларошфуко от кардинал дьо Рес е дадена интересна характеристика на знаменития моралист, в която между другото четем: „(. . .) нямаше достатъчно широк поглед върху нещата и не обхващаше в цялост дори това, което непосредствено го заобикаляше; но здравият

умсмисъл, твърде благоприятен за умозрителност, съчетан с неговия благ характер и любезност и с неговия лесен нрав, достоен за възхищение, трябваше да компенсира повече липсата на проникателност, отколкото постигаше това. „Този портрет е интересен поради факта, че е правен по живия модел: Ларошфуко е бил съвременник на авантюристичния кардинал дьо Рес, който сам е бил писател.

Накрая са добавени „първи отзиви за „максимите и размислите“ на Ларошфуко. Прочутата госпожа дьо Лафайет, авторка на първия психологически роман във френската литература „Принцеса дьо Клев“ и на забележителни „Мемоари“ за дворцовия живот в 1688—1689 не скрива недоволството си от максимите на Ларошфуко. В едно писмо до своя приятелка тя казва: „всички лица със здрав смисъл не са тъй убедени в общата поква, както е убеден г-н дьо Ларошфуко.“

Изданията на „Народна култура“ е в поредицата от луксозни издания. В текста са поместени гравюри — портрети на знаменити личности от времето на Ларошфуко, между които на Людовик XIV, на Блез Паскал, Мадлен дьо Сюдери, Боало, Босюе, Корней, Молиер.

Николай Дончев

НОВАТОРСКИ ТЪРСЕНИЯ НА ЕДИН СЪВРЕМЕНЕН НАШ БЕЛЕТРИСТ

С „Двама в новия град“ Камен Калчев навлиза в душевния свят на обикновения човек, добира се до психологични обобщения, подчинени на обширен идеен замисъл. К. Калчев доказва, че е писател с широк диапазон на творчески интереси, че открива нещо повече в мислите и чувствата на хората от нашето съвремие, представя драмата на човека от нашето общество. Героят му е поставен в съвременна обстановка, а това вече определя и неговото поведение, разкрито в аспекта на общественото развитие. Нищо трагично няма, ако героят изживее своята драма, главното е в името на какво върши това, от какво се ръководи. А Марин Масларски се ръководи от хуманни чувства, от мисълта на бъде полезен, да бъде преди всичко човек.

„Двама в новия град“ разкрива ново измерение на съвременната душевност. Авторът се придържа до социалната проблематика, не затваря героите си в кръга на личните страдания. Най-голямото преимущество на романа е вложената в него предтекстова идейност. За това тезата на П. Зарев, че образ като Марин Масларски не можем представим в друго време, при друго общество, е съвършено права.¹

С подписаното самочувствие на човек, на когото са отнели несправедливо десет години от живота, Марин Масларски се връща в новия град. Срещата между новото и старото в душата на героя определя начупената линия, по която се движи вътрешното развитие на сюжета. Той се среща с Виолета, разведен „по целесъобразност“, става шофьор, навлиза съзнателно в трудовото ежедневие и мисълта, че е „войник с товарен камion“, че благополучието зависи и от неговото гражданско съзнание, се явява оная светла атмосфера, която обгръща самотните му часове. И преоценката на миналото започва с анализа на придобитото и наслоеното в душата на Марин Масларски. Той е запазил своята прямота и нравствена чистота, не пренася огорчението си върху ония, които са били негови спътници, помага на бившата си жена да постъпи на работа и това върши без никакво нравствено обезщетение. Грижата за човека е обща закономерност, но вътре в нея действуват противоположни сили. Всяка частна ситуация е сложен психологически възел. Голяма е заслугата на К. Калчев, че е показал неотменния ход на общата закономерност и е описал конкретното й осъществяване. Вълинуващите раз-

¹ П. Зарев, Партията и литературата. Литературен фронт, бр. 48, 1966,